

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
70% Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: «**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**»

Виконала: студентка 2 курсу
DO1–M23 групи, спеціальності 012
Дошкільна освіта
Цапаєва Галина Сергіївна

Керівник:
Газіна І.О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: **Максимова Олена
Олександрівна**, кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри теорії та методик
дошкільної й інклюзивної освіти
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ Й ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Суть, структура й функції феномену ідентичності.....	7
1.2. Зміст особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.....	17
1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	36
2.1. Діагностика рівнів сформованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту.....	36
2.2. Експериментальне впровадження педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.....	47
2.3. Аналіз результатів формувальної роботи. Контрольний експеримент.....	54
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

Актуальність проблеми. Актуальність теми дослідження визначається зростаючою увагою педагогів та психологів до особистості дитини, процесу соціалізації та становлення унікального життєвого стилю, у формуванні яких особистісна ідентичність відіграє вирішальну роль.

Сьогодні, у зв'язку з соціальною ситуацією розвитку дітей, яка активно змінюється, новим змістом ідентичності, що виникає як у дітей, так і у дорослих, вкрай важливо виявити основні тенденції становлення особистісної ідентичності у сучасних дітей, змісту їх «образу Я», уявлень про майбутнє і своє місце у ньому.

У зв'язку з цим видається, що дослідження вікових особливостей процесу становлення особистісної ідентичності старших дошкільників є значущою та актуальною проблемою, вирішення якої дозволяє визначити провідні механізми, що впливають на цей процес.

Актуальність дослідження зумовлена також тим, що в даний час, коли для сучасного суспільства величезне значення має вивчення соціально-активної позиції людини, що сприяє особистісному зростанню, особливо важливою є проблема становлення особистісної ідентичності і, насамперед, основних факторів, що впливають на її розвиток.

Особлива увага фахівців в сфері педагогіки та психології сьогодні звертається на пошук та розробку нових виховних технологій, які б сприяли становленню високоморальної, ціннісної особистості, формування якої розпочинається вже у дошкільному віці.

Варто відзначити й увагу до даної проблематики, яка чітко проглядається у сучасних нормативних документах. Зокрема, це закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», «Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку», «Базовий компонент дошкільної освіти».

У сучасній українській педагогіці та психології дана проблематика викликає значний інтерес. Загалом, проблемі формування особистості дитини

дошкільного віку приділяється увага у працях І. Беха, Л. Божович, Н. Гавриш, О. Кононко, О. Рейпольської та інших. Вікові та психологічні закономірності становлення особистості дошкільників розглянуто в працях О. Кононко, М. Кончаловської, С. Ладивір та ін. При цьому визначальною тезою виступає думка, що саме дошкільний вік є вирішальним в процесі становлення особистісної ідентичності людини. Даній проблематиці присвячене також дисертаційне дослідження М. Коток, темою якого є саме виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Попри це на сьогодні залишаються ще питання, які потребують подальшого з'ясування з боку як педагогів, так і психологів.

Відтак, актуальність даної проблеми, її неабияке наукове й практичне значення зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Формування особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета дослідження – вивчення особливостей становлення особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування особистісної ідентичності старших дошкільників у сучасному ЗДО.

Відповідно до означеної мети, нами окреслені наступні **завдання** дослідження:

- Проаналізувати суть, структуру и функції феномену ідентичності, а також чинники, закономірності формування ідентичності особистості.
- Охарактеризувати теоретичні основи формування особистісної ідентичності саме дітей дошкільного віку.
- Теоретично обґрунтувати педагогіко-психологічні умови формування особистісної ідентичності старших дошкільників в сучасному закладі дошкільної освіти.
- Визначити критерії, показники та рівні становлення особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.
- У ході педагогічного експерименту перевірити ефективність

запропонованих педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному ЗДО.

Об'єкт дослідження – особистісна ідентичність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови та чинники формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз психологічних, соціологічних джерел з проблеми дослідження, з використанням категоріального апарату та принципів психологічної науки, насамперед принципів системності та розвитку. Метою теоретичного аналізу є уточнення ключових понять дослідження та визначення сутності досліджуваної проблеми;
- педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи), спрямований на з'ясування особливостей становлення особистісної ідентичності, розвитку мислення, самооцінки та соціалізації дітей старшого дошкільного віку.
- методи якісного та кількісного аналізу емпіричних даних (символічна інтерпретація даних проєктивних тестів, методи математичної статистики).

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти, яке проводилося в Пенківському НВК «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ДНЗ» Старокостянтинівської міської ради Хмельницької області. Результати дослідження можуть бути використані в системі професійної підготовки студентів та в практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти.

Також результати дослідження (основні положення, висновки) дають змогу визначити основні шляхи оптимізації процесу входження дітей у соціум, зменшуючи труднощі та недоліки у становленні їхньої ідентичності. Результати

дослідження можуть бути використані психологами для підвищення ефективності застосування індивідуального підходу та використання психолого-педагогічних умов для особистісного зростання та соціалізації дітей. Знання про вплив мислення, самооцінки, а також ступеня соціалізованості на становлення ідентичності дітей допоможе точніше діагностувати й своєчасно коригувати відхилення, що виникають у розвитку особистості дітей. Отримані дані можуть бути використані на практиці роботи психологів дошкільних закладів та початкових шкіл для діагностики особливостей становлення ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок. У списку 55 використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному магістерському дослідженні подане теоретичне узагальнення проблеми формування та розвитку особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти, яке полягало у характеристиці формування особистісної ідентичності в психолого-педагогічній літературі; сутності та змісту особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку; обґрунтуванні педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.

Здійснене дослідження на теоретичному та практичному рівнях дало змогу сформулювати наступні висновки:

На основі аналізу комплексу психолого-педагогічної літератури охарактеризовано теоретичні основи формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку. Неоднозначність у підходах до вивчення цього феномену зумовлена не лише методологічною позицією авторів, а й розбіжностями у розумінні цього поняття. Це підтверджено різноманітністю теорій та підходів, характерних для його наукового тлумачення. Це зумовлене складною інтегративною природою самої ідентичності. Період старшого дошкільного віку є важливим та фундаментальним у вихованні особистісної ідентичності. Від того, наскільки успішно буде відбуватися формування соціально-психологічних механізмів особистісної ідентичності на цьому віковому етапі, залежить успіх особистісного зростання особистості на наступних етапах дорослішання. Тому важливо забезпечити узгодженість соціального й педагогічного впливу, конкретної педагогічної допомоги, урахування різних факторів, які впливають на формування особистісної ідентичності.

Уточнено сутність поняття «особистісна ідентичність дитини старшого дошкільного віку». Вона розглядається як внутрішня динамічна структура, що інтегрує уявлення дитини про себе відносно інших людей та оточуючого середовища, розширює та поглиблює визнання себе та забезпечує цілісність і

тотожність особистості.

Виявлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування особистісної ідентичності старших дошкільників в сучасному закладі дошкільної освіти, а саме: забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу (дитина-дитина, дитина-дорослий, дитина-група дітей; створення емоційно-збагаченого педагогічного роозвивального середовища, спрямованого на виховання у дітей старшого дошкільного віку особистісної ідентичності; підвищення рівня фахової компетенції вихователів закладів дошкільної освіти щодо особистісної ідентичності.

Виокремлено критерії та рівні розвитку особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, а саме: когнітивний (сукупність уявлень і знань особистості про себе, усвідомлення безперервності і тотожності власного Я); емоційно-ціннісний (вплив емоційно-чуттєвої сфери дитини старшого дошкільного віку на процес ототожнення себе з суб'єктом дорослого, дитини, казкового героя чи представника професії); поведінковий (активністю дітей у проявах ототожнення себе з іншими, ми віднесли практичну активність, самостійність, рефлексію власної поведінки відповідно до того чи іншого суб'єкту ототожнення). Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що у процесі розвитку досліджуваного явища велику роль відіграють вихователі закладів дошкільної освіти та батьки. Водночас зазначені результати дали змогу встановити, що не приділяються належної уваги потребі дитини виразити себе, розвитку її креативності як базової якості особистості. Виявлено та охарактеризовано рівні вихованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив переважно низький та середній рівні особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Експериментально перевірено ефективність впровадження педагогічних умов формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти. Базою для проведення експериментального дослідження було обрано Сумський дошкільний

навчальний заклад (ясла-садок) № 1 «Ромашка», яке тривало протягом 2020-2021 рр. Результати контрольного зрізу засвідчили суттєву динаміку у проявах особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

За допомогою аналізу доведено ефективність впровадження педагогічних умов, спрямованих на актуалізацію особистішої ідентичності. Завдяки їх використанню зросла кількість дітей, які прагнули та виявилися здатними у соціально прийнятний спосіб виразити свої думки, почуття, ставлення.

За підсумками проведених діагностичних завдань в експериментальній групі високий рівень збільшився на 52%, показники середнього рівня зменшилися на 38%. Низький рівень в експериментальній групі зменшився на 14%. Якісний аналіз кількісних змін засвідчив ефективність і продуктивність застосованих педагогічних умов особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, про що свідчать результати контрольного експерименту. Порівняння даних констатувального та формувального етапів експерименту засвідчило, що відбулися значні позитивні зміни в рівнях особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, що дає право стверджувати ефективність проведеного дослідження.

Виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку є складною та багатогранною проблемою, тому проведене дослідження не забезпечує вичерпного її розв'язання.

Подальшого розвитку потребують питання розроблення інтерактивних технологій з метою виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Наукові праці: серія «Педагогіка», Київ, 2007. с. 57-58.
2. Андриющенко Т. К. Особистісно-діяльнісний підхід до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку: психологічний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського ДПУ імені Павла Тичини. Вип. 44. Умань: 1111 Жовтий О. О. 2013, с. 143-148.
3. Артемова Л. В. Соціалізація дитини в родині. Дошкільне виховання. № 3, 2004, с. 3-5.
4. Беленька Г. В. Здоров'я дитини - від родини. Київ: СПД Богданова А. М. 2006, 207 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт
6. дошкільної освіти) нова редакція. 2021. ЦКК
7. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovii-komponent-doshkilnovi-osviti-y-ukrayini>
8. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003, 280 с.
9. Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. Рідна школа. № 8. 2011, с. 9-14.
10. Бех І.Д. Ідентифікація у вихованні особистості. № 5, 2010, с.20-25.
11. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія. Київ: Видавничий дім «Слово». 2008. 250 с.
12. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років: монографія. Київ: Слово. 2004.
13. Врочинська Л. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до застосування інноваційних технологій у роботі з дітьми. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Вип. 9. 2018, с. 141-151.

14. Гавриш Н. В. Інтегровані заняття: Методика проведення. Київ: Шкільний світ. 2007, с. 120 с.
15. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. К.: ПЦ «Фоліант», 2003, 300 с.
16. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ, Вінниця: Планер, 2010.
17. Дошкільні навчальні заклади: публікація документів Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osvrik/osv u/dz u.html>.
18. [rik/osv u/dz u.html](http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osvrik/osv u/dz u.html).
19. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років. Авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білооскаленко. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016.
20. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник. За ред. Т.О. Піроженко. К.: Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 170 с.
21. Доманюк О. М. Організаційно-методичні засади співпраці педагогів і батьків у становленні соціального досвіду дошкільників. Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 4 (47). Рівне: РДГУ, 2012, с. 48-52.
22. Закон України «Про освіту». Офіц. веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.dok
23. Закон України «Про дошкільну освіту». Верховна Рада України. Закон
24. від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція станом на 01.01.2015). URL:
25. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
26. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).
27. Захарова Н.М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору : монографія. Донецьк: вид-во «Ноулідж», 2010, 216 с.
28. Захарова Н. М. Ігрові техніки на допомогу адаптації. Палітра педагога. № 4, 2004, с. 11-13.
29. Ідентичність: хрестоматія. За ред. Шнейдер Л.Б. Київ,

30. Академвидав. 2003.
31. Капська А. Й. Соціально-педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості. Соціальна педагогіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2003, с. 43-47.
32. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посібник для вищих навчальних закладів, Київ: Освіта, 2000.
33. Кононко О. Л. Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Педагогіка. Вип. 2, 2013, с. 85-91.
34. Кононко О. Л. Пріоритети сімейного виховання в контексті модернізації дошкільної освіти України. Діти - батьки - сім'я: Вип. 1. Київ: Науковий світ, 2004, с. 5-17.
35. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Шлях освіти. № 3, 2000, с. 7-13.
36. Костяк Т.В. Вплив індивідуальних особливостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Серія: Пед. науки. Бердянськ: БДПУ, 2007, 350с.
37. Коток М. О. Дослідження стану вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Український психолого- педагогічний збірник, № 8, 2016, с. 167-172.
38. Коток М. О. Заклад дошкільної освіти - як середовище формування особистісної ідентичності старших дошкільників. Вісник Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія Педагогіка та Психологія, № 14, 2018, с. 42-46.
39. Коток М.О. Змістові компоненти, критерії та показники вихованості
40. особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного вік. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 1 (92),
41. 2018, с. 87-92.
42. Крутій К. Л., Фунтікова О. О. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад

- 1000 термінів, понять та назв. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010.
43. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років. (Монографія). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005.
 44. Ладивір С. О. Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку. Дошкільне виховання. № 1, 2002, с.14-15.
 45. Лисенко Н. В. Нові підходи до організаційно-методичного забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі у руслі європейських освітніх інновацій. Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка. Вип. XXIV. Івано-Франківськ : Плай, 2008, с. 177-185.
 46. Ліфарєва Н. В. Формування особистості. Соціалізація особистості. Психосоціальна концепція розвитку особистості Е. Еріксона. Психологія особистості. Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
 47. Любарська О. М. Основи соціалізації особистості: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. 250 с.
 48. Мороз Р. А., Міллер Н.Е. Емпіричне дослідження формування «образу Я» у дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки, Вип. 2.13, 2014, с. 156-160.
 49. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Книга класного керівника: Довідково-методичне видання. Упоряд. С.В. Кириленко, Н.І. Косарєва. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005, 560 с.
 50. Петрович Ж. В. Соціально-виховне середовище. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008, с. 855-856.
 51. Піроженко Т. О. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посібник. За ред. Т. О. Піроженко. Київ. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014, 212 с.
 52. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. К.: Педагогика-Пресс, 2000,
 53. 526с.
 54. Поддубная Е.М. Особистісна ідентичність суб'єкта. Наука і освіта. № 9, 2009, с. 48-51.
 55. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для

- студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академвидав», 2004, (Альма-матер).
56. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини. Дошкільне виховання. № 8, 2000, с. 14-15.
 57. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. Умань, 2009, 499 с.
 58. Рогальська-Яблонська І. П. Педагогіка соціалізації: особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О. В.2, 2016, с. 290-297.
 59. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі : монографія. За заг. ред.
 60. О. Д. Рейпольської. Харків : Мадрид, 2015.
 61. Шнейдер Л.Б. Професійна ідентичність: структура, генезис та умови становлення. Київ, 2001. 350 с.
 62. Эриксон Э. Діти та суспільство. Київ: Генеза. 2005. С.77-80.
 63. Эриксон Э. Ідентичність: юність і кризи. СПб.: К. 2004. 270с.
 64. Breakwell, G.M. Integrating paradigms, methodical implications Empirical approaches to social representation. Oxford: Clarendon Press,. P. 180-201.
 65. Marcia, J. Identity in adolescence. Handbook of adolescent psychology. New York: Wiley, 10-134 p.